

RAŞİD AL-DİN VATVÂT'IN ABKÂR AL-AFKÂR FÎ'R-RESÂİL VA'L-AŞ'ÂR İSİMLİ ESERİNİN YENİ BİR NÜSHASI*

Yrd. Doç. Dr. ZEHRA BİLGEGİL

Hârezm-şahlar Devleti'nin kuruluş ve yükselme devrinde yaşayan; zamanının büyük edip şâiri sayılan Râşid Al-Din Muhammed b. Muhammed b. Abd-al-Celil al-Ömeri al-Vatvat'ın, Abkâr al-afkâr fi'r-resâil va'l-aş'âr isimli eserinin yeni bir nüshası elimizde bulunmaktadır. Kitabın bilinen diğer nüshalarına karşılık, bizdeki nüsha tam bir nüsha mahiyetini arz etmektedir.

R. Vatvat'ın bu eserine âit ilk bilgiye, Kâtip Çelebi'nin Keşf-üz-zünûn'unda rastlıyoruz. Keşf-üz-zünûn'da Abkâr al-afkâr fi'r-resâil va'l-aş'âr hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "Reşiddü'd-din Muhammed b. Muhammed b. Abdu'l-Celil el-Belhî (Harez'm'de 573 Hicride vefat etmiştir)'ye âit dört bölüm üzerine bir muhtasardır.

Önce dokuz risâle (makale) irâd edilmiş, sonra dokuz kaside (yer almıştır), üçüncü ve dördüncüler (üçüncü ve dördüncü bölümler) de aynen böyledir. Fakat son iki bölüm Farsçadır"¹.

Ahmed Ateş ise, Râşid Al-din Vatvat'ın Eserlerinin Bazı Yazma Nüshaları isimli makalesinde, bu eser hakkında şu bilgileri vermektedir: "Raşid al-Din Vatvat'ın manzum ve mensur eserlerinden Harez'm-şah Atsız için toplamış olduğu bir mecmua olup 4 kısımdan ibârettir: I. kısımda 10 Arapça mektup vardır; 2. kısım 10 Arapça kaside ile bir kaç kıt'a; 3. kısım 10 Farsça mektup; 4. kısım ise 10 Farsça kaside ile 6 gazeli ihtiva eder. Bu eserin aşağıda tavsif edilen Üniversite Kütüphanesi nüshası (nr. F. 424) ilim âleminde ilk mâlûm nüsha olup, ilk defa tarafımızdan tesbit edilmişti. (bk. M. A. Köymen, nr. 2'de mezkur makalesi, s. 541 not 2). Sonra Macalla-i Yâdigâr'da etraflıca tavsif edildi. Eserin 2. kısmının ilk mektubu olan Fath-nâma-i Cand'in metni, meşhur Leningrad mecmuasından alınarak, V. Berthold tarafından Turkestan adlı eserinin vesikalar

* Bu makale, Amerika'da çıkan Mecelle-i İnan Şinâs'ta Farsça olarak yayınlanmıştır. Erzurum, A. Ü. Fen-Ed. Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Kâtip Çelebi, Keşf-üz-Zünûn, cild I, s. 4.

kısımında neşredilmiştir. (s. 40). Aynı fetihnâme, bazı mühim tarihi izahlar ile Macalla-i Yadigâr'da (Yıl 4, 1326-1947, sayı 3, s. 9-15) ve, edebî bir eser olmak bakımından da A. Ateş, Farsça grameri², s. 135-136'de, tam olarak basılmıştır

Nüshaları:

Ahmed III. 2327/2. Hepsi 97 varak olan bir mecmua içinde, varak 35 b-89b.

35b-49 a Arapça mektuplar, 49-60b Arapça kasideler, 60b-73a Farsça mektuplar, 73a-89a Farsça kasideler.

Üniversite Kütüphanesi, F424. Açık kahverengi bir cild içinde, 70 varak (66b-70a'da bazı notlar vardır), 17,2x12,9 (12,4x7,6) sm. eb'adında 15 satırlı muntazam nesih, söz başları kırmızı mürekkeple, ilk varak düşmüş, sonradan tamamlanmış.

İstinsah kaydı yoktur. IX/XIV. asır

2b-17a Arapça mektuplar, 17a Arapça kasideler, 31b-45b Farsça mektuplar, 46a-66a Farsça kasideler, 10 kıt'a ve 6 gazel.

Nuruosmaniye 4312/3. 99h. tarihli bir mecmua içinde, varak 141b-149a.

Burada yalnız Arapça mektuplar ile kasideler vardır."²

Dr. Zebihullah Safa'da, Târîh-i Edebiyyât Der İrân isimli eserinde; bu husus hakkında şu bilgileri vermektedir: "Leningrad İlimler Akademisi Müzesi'nde bazı Farsça risâle ve kasidelerde oluşan bir mecmua vardır. Bu mecmua daha önce Leningrad Şark Dilleri Dâiresinde bulunuyordu. Baron Rosen, bu dâirenin kitaplarının fihristinde, bu mecmuayı da tanıtmış ve içindekileri belirtmiş. Bu mecmuanın üç mikrofilmi, Tahran Millî Kütüphanesi'nde mevcuttur. Bu mikrofilimlerdeki risâlelerden bir kısmı, R. Vatvat'a âittir ve, edebî ve tarihî kıymete sahip resmî mektuplardan ibârettir. İran Millî Kütüphanesi'nde ayrıca bir kısmı Türkiye Kütüphanelerinden toplanmış mikrofilimler içinde Abkâr Al-Afkâr adında R. Vatvat'ın risâlelerini ve şüirlerini ihtiva eden bir nüsha vardır"³.

² Ahmed Ateş, Tarih Mecmuası. Sayı X (1950) s. 1-24 .

Not: Farsça tercümelelerde, bize yardım eden Habib İdrisi'ye teşekkür ederiz.

³ Zebihullah Safa, Târîh-i Edebiyyât Der İrân, c. II, s. 957.

Abkâ Al-Afkâr Fî'l-Resâil Va'l-Aş'âr'ın bir nüshası da Meşhed'de bulunmaktadır. Ahmed-i Munzevî, Fihrist-i Nüşaha-yi Farisi adlı katalogunda, bu nüsha hakkında şu bilgileri vermektedir: "Rezevi-134, Edebiyat (4429) Miraz Agahan Kirmanî tarafından, 1305 yılında İstanbul'da nestalilik hattıyla, Türkiye'deki nüshalardan birinden istinsah edilmiştir. 59 yaprak, 16 satır"⁴.

Abkâr Al-Afkâr Fî'l-Resâil Va'l-Aş'ârın bizdeki nüshası; cild olarak karton üzerine deriyle kaplıdır. Cildin üzerinde herhangi bir yazı bulunmamakta ve 84 varaktan meydana gelmektedir. Eb'adı (II x 17,3) cm'dir. Eserin yaprakları, altın tezhibli, 13 satırlı, muntazam ta'lik, bütün başlıklar (Nâme-i dovum, Kaside-i evvel gibi...) altın yaldızla yazılmış. Mektup ve kasidelerin kime yazıldığı veyâ ne olduğu kırmızı mürekkeple kaleme alınmıştır. Kitabın sonunda, kâtibin ismi veyâ sahibinin mührü olabilecek bir kısım sonradan kesilerek çıkartılmıştır. İstinsah tarihi bellidir: "temme fi tarihi sene-i sebâin ve semane mien hicriyye (870)" dir.

Kitabın önsözünde R. Vatvat, eserini Harzem-şahı Atsız'a şu cümlelerle ithaf etmiştir: "Padişâh-ı benî âdem Harez-şah-ı Muazzam Alaüddünya Ved-din Melik-Şark Vel-Garb ebu'l-muzaffer Atsız muin-i Emir-ül Müminin Kaddes-Allahu ruhahu".

Bu nüsha da, bilinen diğer nüshalar gibi dört bölümden meydana gelmektedir: I. kısımda 10 Arapça mektup bulunmaktadır. Bu mektupların başlıklarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Mektup: Harzem-şah Hazretlerinin meclisinden El-Muktefi Li-Emrullah'a yazılan mektup.
2. Mektup: Harez-şah Hazretleri tarafından vezirine yazılan mektup.
3. Mektup: Harez-şah Hazretleri tarafından Bağdat'ta bulunan Gaziel-Guzzat Zeyni'ye yazılan mektup.
4. Mektup: R. Vatvat'ın, kendisini vezirlere tanıtmak için yazdığı mektup.
5. Mektup: Bir devlet erkânına yazılan tavsiye mektubu.
6. Mektup: Hasetliğin kötülüğü hakkında yazılan mektup.

⁴ Ahmed-i Munzevî, Fihrist-i Nüşaha-yi Farisi, s. 5, s. 3519.

7. Mektup: Kibirli ve cahil bir kimse hakkında mektup.

8. Mektup: Belh şehrinin başta gelen şahıslarından birine yazılan mektup.

9. Mektup: Vatvat'ın, hasta bir arkadaşının iyileşmesi üzerine yazdığı mektup.

10. Mektup: Kâtibe yazılan mektup.

11. Kısımda 10 Arapça kaside yer almaktadır. Bu kasidelerin beyit sayılarının verelim: 1. Kaside 38 beyit; 2. kaside 34 beyit; 3. kaside 51 beyit; 4. kaside 32 beyit; 5. kaside 62 beyit; 6. kaside 31 beyit; 7. kaside 28 beyit; 8. kaside 45 beyit; 9. kaside 39 beyit; 10. kaside 25 beyit.

Arapça yazılan kıt'alar: Bu bölümde 9 kıt'a vardır. Bunların ilk beşinin başlığı verilmiştir:

7 beyitlik padişahı övmek için yazılan bir kıt'a,

2 beyitlik Harezmi ahâlisine teşekkür için yazılan kıt'a,

2 beyitlik hased edenleri kötölemek için yazılan kıt'a,

4 beyitlik Belh şehrinin methi için söylenen kıt'a,

2 beyitlik şarabı kötölemek için yazılan kıt'a,

Ayrıca, ikişer beyitlik dört başka kıt'a daha vardır ki, bunlar için başlık verilmemiştir.

III. Kısım: Burada 10 Farsça mektup vardır:

1. Mektup: Cand şehrinin fethi hakkında yazılan mektup.

2. Mektup: Harezmi kadısı için yazılan mektup,

3. Mektup: Vergi memurunun görevi hakkında yazılan mektup (Makale).

4. Mektup: Açık mektup hakkında yazılan makale.

5. Mektup: Bir büyüğün başsağlığı dilemesi hakkında yazılan makale.

6. Mektup: Başsağlığı ve kutlama hakkında.

7. Mektup: Bazı sultanlara yazılan mektup hakkında.

8. Mektup: Bazı sultanların ehl-i eyâline yazılan mektuplar hakkında.

9. Mektup: Bir vezire yazılan mektup hakkında.

10. Mektup: Bir büyüğe yazılan mektup hakkında.

IV. Kısım: Farsça mektupların sonunda, "kısım-ı çeharüm"ü altın yaldızla yazarak, şu cümleleri de kırmızı mürekkeple kaleme almıştır: "4. Bölümdeki Farsça 10 kaside, gazel, kıt'a ve rübâilerin Cand şehrinin fethi ve Harezmi-şahi öven manzumeler" olduğunu kaydetmiştir.

Kasidelerin beyit sayısını verelim: 1. kaside 87 beyittir; 2. kaside 55 beyit; 3. kaside 29 beyit; 4. kaside 45 beyit. Bu kasidenin başında yazılmış şu ifâdeler yer almaktadır: "Şu kaside başta sona murassadır. Benden önce Arap ve Acem şâirlerinden hiç biri, bu tarzda kaside söylememiştir". 5. kaside 53 beyit; 6. kaside 49 beyit; 7. kaside 33 beyit; 8. kaside 26 beyit; 9. kaside 30 beyit. Bu kasidenin başında kırmızı mürekkeple yazılmış "İslâm padişahı olan Harezmişah'ın bir hisarı feth etmesi hakkında yazılan kadise" izahı vardır. 10. kadise 27 beyittir.

Farsça kasidelerden sonra 10 kıt'a yer almaktadır ki bunlarında beyit sayısını verelim: 1. kıt'a 16 beyit; 2. kıt'a 6 beyit; 3. kıt'a 2 beyit. 4. kıt'a 5 beyit; 5. kıt'a 2 beyit; 6. kıt'a 2 beyit; 7. kıt'a 2 beyit; 8. kıt'a 5 beyit; 9. kıt'a 2 beyit; 10. kıt'a 2 beyittir.

Gazel kısımda 5 gazel vardır: 1. gazel 16 beyit; 2. gazel 5 beyit; 3. gazel 7 beyit; 4. gazel 9 beyit; 5. gazel ise 10 beyittir.

Rübâiler kısmında ise 8 rübâi vardır.

Sonuç olarak R. Vatvat'ın Abkâr Al-Afkâr Fî'l-Resâil Va'l-Aş'ar isimli eserini Kâtip Çelebi, Keşf-üz-Zünûn'unda dört bölüm olarak zikretmiş ve kaside ve mektupların sayısı dokuz olarak bildirmiştir. Ahmed Ateş'de Râşid Al-din Vatvat'ın Eserlerinin Bazı Yazma Nüshaları isimli makalesinde, bu eserin ilim âleminde bilinen ilk mâlûm nüshasının, İstanbul Üniversite Kütüphanesi'nde olduğunu bildirerek, söz konusu nüshada yer alan mektup ve kaside sayısını şu şekilde vermiştir: 1. kısımda 10 Arapça mektup; 2. kısım 10 Arapça kaside ile birkaç kıt'a; 3. kısım 10 Farsça mektup; 4. kısım 10 Farsça kaside ve gazel.

Zebihullah Safa'da, Târih-i Edebiyât Der İrân'da Leningrad mecmuasından ve Türkiye kütüphanelerinden toplanmış mikrofilimlerin, Tahran Millî Kütüphanesi'nde bulunduğunu kaydetmektedir.

Ahmed-i Munzevî ise Fihrist-i Nüshaha-yi Farisi'de, söz konusu eserin Türkiye'de bulunan nüshalarından istinsah edilmiş bir nüshasının Meşhed'de bulunduğunu kaydetmektedir.

Bütün bu neticelerden sonra diyebiliriz ki, Abkâr Al-Afkâr Fi'l-Resâil Va'l-Aş'âr isimli eserin; biri şahsımızda bulunan diğeri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde mevcut olan iki tam nüshası bulunmaktadır. Ayrıca bizdeki nüsha, diğeri nüshaya göre mükemmelliyet arz etmektedir.